

Arbetsgivarna och arbetsskadeförsäkringen – En historik

Per Gunnar Edebalk

Den svenska riksdagen beslutade 1916 om en arbetsolycksfallsförsäkring. Arbetsgivarna var positiva till denna försäkring. Drivande i den fortsatta utvecklingen var fackföreningsrörelsen. Kulmen nåddes 1990 då försäkringen fått en för de skadade mycket generös utformning. Arbetsgivarna var fram till 1990 på defensiven, men efter krispolitiken i början av 1990-talet kom de att verka för en försäkring som hade stor likhet med deras uppfattning på 1910-talet.

År 1916 fattade den svenska riksdagen beslut om en olycksfallsförsäkring som skulle ge ekonomisk hjälp till dem som drabbats av olycksfall i arbetet (Proposition 1916:111). Olycksfallsförsäkringen var en för sin tid modern socialförsäkring. Den utvecklades successivt och kom från 1955 att benämnas yrkesskadeförsäkring. Sedan 1977 har benämningen varit arbetsskadeförsäkring.

Många aktörer har deltagit i utvecklandet av den svenska försäkringen för arbetsskadade, exempelvis staten, fackföreningsrörelsen, arbetsgivarorganisationer, läkare och jurister. I denna artikel behandlas arbetsgivarna. Arbetsgivarsidan har allmänt sett haft en undanskymd plats i den svenska socialpolitiska historieskrivningen och syftet med denna artikel är att uppmärksamma arbetsgivarnas ståndpunkter och handlingar då det gäller skyddet för dem som skadats i arbetet.

Med arbetsgivare avses här Svenska arbetsgivareföreningen (SAF) bildad 1902. SAF kom tidigt att bli den ledande arbetsgivarorganisationen i Sverige. Organisationens betydelse framgår inte minst av att den har varit den enda arbetsgivarrepresentanten i offentliga utredningar om försäkring för arbetsskadade fram till 1990. SAF utvecklades 2001 i och med att Sveriges industriförbund uppgick i SAF och den nya organisationen fick namnet Svenskt Näringsliv. År 2001 är därför slutåret i denna artikel. Därefter har

FÖRFATTARE

Per Gunnar Edebalk, professor i socialt arbete,
Socialhögskolan, Lunds universitet
Per_Gunnar.Edebalk@soch.lu.se

för övrigt inga avgörande förändringar skett inom den svenska arbetsskadeförsäkringen.

Det finns många aspekter att lägga på utformningen av en arbetsskadeförsäkring. De som tas upp här i artikeln är avgifter, ersättningar (sjukpenning, livränta och vårdkostnader), ersättningsvillkor, personkrets, risktäckning (olycksfall, färdolycksfall, yrkessjukdomar), relationen till den allmänna sjukförsäkringen, försäkringens organisering samt kompletterande avtalsersättningar. Artikeln handlar alltså om den övergripande konstruktionen av en försäkring för arbetsskadade.

BAKGRUND

Industrialiseringen kom i gång på allvar i Sverige mot slutet av 1800-talet. Det fanns vid den tiden knappast någon skyldighet för arbetsgivarna att betala ersättning vid olycksfall i samband med arbete. Här gällde de allmänna bestämmelserna rörande skadestånd. För att en skadad arbetare skulle få någon form av ersättning krävdes i allmänhet att arbetsgivaren vållat skadan uppsåtligen eller på grund av bristande aktsamhet. Att bevisa att så var fallet stötte på stora svårigheter för en skadedrabbad och rättstvister förekom sällan (Arbetareförsäkringskomitén 1888).

I Tyskland hade en obligatorisk yrkesskadeförsäkring för arbetare införts i början av 1880-talet. Försäkringen ingick i Bismarcks system med arbetarförsäkringar och finansierades med arbetsgivaravgifter. Arbetsgivaravgifter till en yrkesskadeförsäkring sågs som en del av produktionskostnaderna. Den tyska modellen blev en förebild för många länder och före sekelskiftet hade åtskilliga länder infört någon form av ersättning till dem som skadats i arbetet.

Den svenska socialförsäkringens historia anses ha börjat 1884. Då föreslog liberalen Sven Adolf Hedin i en riksdagsmotion att olycksfallsförsäkring och ålderdomsförsäkring för arbetare skulle utredas (Motion 1884:11). Riksdagen ställde sig positiv och Arbetareförsäkringskomitén tillsattes. Kommittén lämnade 1888 ett förslag om obligatorisk olycksfallsförsäkring, som omfattade vissa industriella och industrin närstående näringsgrenar (Arbetareförsäkringskomitén 1888). Två härpå följande regeringspropositioner 1890 och 1891 vann emellertid inte riksdagens godkännande (Englund 1976). Motståndarna till en obligatorisk olycksfallsförsäkring dominerade i riksdagen och diverse framstötter under resten av 1890-talet stoppades. En olycksfallsförsäkring visade sig omöjlig att införa i den tidens Sverige. Däremot verkade det möjligt att införa direkt ersättningsplikt för arbetsgivare vid olycksfall i arbetet.

År 1901 godtog riksdagen en proposition om arbetsgivares ersättningsplikt vid olycksfall i arbete (Proposition 1901:39). Beslutet innebar att arbetsgivarna inom industriell produktion och andra branscher med särskilt hög olycksfalls-

risk skulle betala ersättning till en skadedrabbad efter en karenstid om 60 dagar. Under karenstiden tänktes den då utvecklade frivilliga sjukförsäkringen svara för ersättningen. Ersättning skulle från och med den 61:a dagen utgå med en krona om dagen. Livränta till dem som blev invaliderade samt efterlevandeskydd och begravningshjälp ingick också. I den nybildade Riksförsäkringsanstalten kunde arbetsgivarna teckna en frivillig försäkring. Lagen trädde i kraft 1903.

Den här svenska lagen om ersättningsplikt är sannolikt den sämsta av de ersättningsystem vid olycksfall i arbete som funnits. Kritiken från arbetarrörelsen blev mycket stark (se till exempel Lindqvist 1901). Hjalmar Branting, som då var den ende socialdemokraten i riksdagen, röstade mot förslaget (Protokoll AK 1901:21). Ersättningskyldigheten skulle exempelvis inte fungera om ett företag kom på obestånd. Arbetarna skulle då inte få någon ersättning alls.

Ersättningsbeloppen var dessutom små, dagersättningen svarade knappt mot en tredjedel av den genomsnittliga lönen för en vuxen manlig industriarbetare. Härtill kom att en övervägande majoritet av olycksfallen skulle bli slutreglerade under den långa karenstiden, så att endast en mycket ringa del kom att falla under ersättningsbestämmelserna.

För fackföreningsrörelsen hade tidigt en olycksfallsförsäkring varit ett viktigt mål (Karlsson 1955). Fackföreningsrörelsen krävde en obligatorisk olycksfallsförsäkring och ersättningar som kompenserade för inkomstbortfall. I början av 1900-talet erkändes arbetarnas föreningsrätt och det skedde ett genombrott för idén om kollektivavtal (Lund 2002). Då sökte fackliga organisationer få in olycksfallsförsäkring i sina avtal. LO var pådrivande och det blev en snabb expansion. Av de träffade avtalen 1916 innehöll närmare 90 procent olycksfallsförsäkring (*Sociala Meddelanden* 1917:12, s 1471). Detta bidrog i sin tur till att arbetsgivarna blev positiva till en statlig försäkringslösning. För de tongivande delarna av näringslivet, med SAF som ledande intresseorganisation, skulle nämligen nettokostnaden för en statlig försäkring inte bli särskilt hög eftersom avtalslösningarna kunde ersättas. Härtill kom att Arbetsgivareföreningen var negativ till den här typen av avtalslösningar. De sågs som konkurrenshämmande genom att vissa företag inte tog på sig den här kostnaden. SAF tillämpade tidigt en strategi, som den amerikanske statsvetaren Peter A Swenson (2002) benämner ”solidarism”. Innebörden var att företag inte skulle konkurrera om arbetskraften med sociala förmåner.

Med den fortsatt snabba industriella utvecklingen i Sverige kom 1901 års lag att te sig alltmer undermålig. Konstruktionen var, som nämnts, mycket stram och stora grupper anställda omfattades inte av lagen. Detta gällde främst anställda inom handel, hantverk och jordbruket. Vid 1907 och 1908 års riksdagar framförde liberaler och socialdemokrater i olika motioner förslag till ändringar i lagen (se till exempel Motion AK 1907:117 och Motion AK 1908:84).

1916 ÅRS LAG OM OLYCKSFALLSFÖRSÄKRING

År 1907 hade Ålderdomsförsäkringskommittén tillsatts för att utreda pensionsfrågan och den kom fram till ett positivt resultat 1913, då riksdagen beslutade om en allmän pensionsförsäkring (Proposition 1913:126). År 1910 fick kommittén tilläggsdirektiv att också utreda införandet av en olycksfallsförsäkring. Betänkandet presenterades i oktober 1915 (Ålderdomsförsäkringskommittén 1915).

Förslaget innebar införandet av en olycksfallsförsäkring som skulle omfatta praktiskt taget samtliga löntagare (alltså både arbetare och tjänstemän). Utestängda var framför allt hemarbetare (främst arbetande inom beklädnads- och textilindustrin) samt arbetsgivarens familjemedlemmar. Försäkringsersättning skulle utgå utan karenstid och utgöra två tredjedelar av arbetsförtjänsten. Ersättningen i form av sjukpenning eller livränta skulle utgå vid dels skador, dels vissa arbetssjukdomar. Läkarkostnader till följd av skadan skulle täckas liksom begravningshjälp och efterlevandeskydd. Försäkringen föreslogs finansierad av riskdifferentierade arbetsgivaravgifter. Riksförsäkringsanstalten eller ömsesidiga arbetsgivarbolag skulle svara för administrationen.

Regeringspropositionen följde i stort utredningens förslag, men uteslöt yrkessjukdomar (Proposition 1916:111). I stället hade regeringen i slutet av 1915 tillsatt en ny kommitté som skulle utreda införandet av en allmän och obligatorisk sjukförsäkring. Denna tänktes ta hand om alla sjukdomar, men också enklare olycksfall.

Riksdagens kamrar stannade i olika beslut. Den första kammaren beslutade om en karenstid om 60 dagar. Karenstiden ska här tolkas som samordningstiden med en kommande allmän sjukförsäkring. Vidare skulle försäkringen också tecknas i för ändamålet bildade ömsesidiga arbetsgivarbolag. Enligt andra kammarens beslut skulle försäkring endast tecknas i Riksförsäkringsanstalten och karenstiden skulle vara 35 dagar. Det blev en sammanjämkning, som innebar att det utöver Riksförsäkringsanstalten skulle få finnas konkurrerande arbetsgivarbolag och att karenstiden skulle vara 35 dagar. Under karenstiden hade arbetsgivarna en ersättningsplikt och måste betala en lagstadgad, relativt låg sjuklön (Riksdagens skrivelse 1916:242).

Arbetsgivareföreningens ordförande och tillika verkställande direktör Hjalmar von Sydow var som riksdagsman synnerligen aktiv i riksdagsbehandlingen (se till exempel Motion FK 1916:110 och Protokoll FK 1916:82). SAF:s synpunkter framkommer här i dessa dokument liksom i föreningens remissyttrande över Ålderdomsförsäkringskommitténs betänkande. Arbetsgivarna vände sig bestämt mot införandet av arbetssjukdomar i försäkringen och ansåg att alla sjukdomar skulle tillhöra en framtida allmän sjukförsäkring. Det arbetsgivarna var särskilt rädda för var att den tidens folksjukdom, tuberkulos, skulle komma att betraktas som en arbetssjukdom, men också att en mängd andra sjukdomar skulle kunna införas i

olycksfallsförsäkringen och därmed finansieras uteslutande av arbetsgivarna. Det skulle alltså kunna bli en befarad okontrollerad kostnadsökning för arbetsgivarna.

Arbetsgivarföreningen ville dessutom ha en lång karenstid (alltså en lång samordningsperiod med den kommande sjukförsäkringen). Alternativet om 60 dagars karenstid med ersättningsplikt för arbetsgivarna hade von Sydow fört fram i sin motion, dock skulle ingen ersättning betalas de första fyra dagarna. Ett motiv för den långa karenstiden var att småhantverkare eller vissa högriskbranscher som stenindustrin i annat fall skulle få svårt att klara av premiebetalningarna. I flera remissvar från mindre arbetsgivarorganisationer föreslogs därför att olycksfallsförsäkringen och en allmän sjukförsäkring borde införas samtidigt (remissvaren finns i Proposition 1916:111).

Det var ett arbetsgivarkrav att ömsesidiga arbetsgivarbolag skulle finnas som alternativ till Riksförsäkringsanstalten. Arbetsgivarna ansåg dessutom att en olycksfallsförsäkring inte skulle täcka hela inkomstförlusten vid arbetsskada. Någon del borde vara kvar så att den skadade hade ett eget ekonomiskt intresse av att återgå i arbete så fort som möjligt.

Fackföreningsrörelsen hade andra intressen än arbetsgivarna (se till exempel Motion AK 1916:275). LO hade starka invändningar mot de ömsesidiga arbetsgivarbolagen. Eftersom dessa försäkringsbolags intressen sammanföll med arbetsgivarnas, fanns enligt LO risk för snäva tolkningar och sämre ersättningar till de skadade. Dessutom var man inom LO motståndare till arbetsgivarnas ersättningsplikt under karenstiden. LO ville dessutom ha in påtagliga yrkessjukdomar i försäkringen.

Olycksfallsförsäkringslagen trädde i kraft 1918. År 1920 infördes i lagen olycksfall under resa till och från arbetet (Proposition 1919:182). Anledningen var att det för sådana resor fanns svåra gränsdragningsproblem huruvida en resa låg inom "arbetsområdet" eller inte. Arbetsgivarna var helt emot att inkludera färdolycksfall i försäkringen. Motiveringen, som den uttrycktes av Hjalmar von Sydow, var inte att färdolycksfall skulle bli särskilt kostsamma för arbetsgivarna utan det var att en färd inte skedde under arbetet och att den därför låg utanför arbetsgivarnas kontroll (Protokoll FK 1919:52).

Då det gäller ersättning vid arbetsolycksfall gick Sverige med 1916 års lag från en internationell bottenposition till en topposition (Edebalk 1996). Den industriella utvecklingen och allmän rösträtt för män från 1911 är viktiga bakgrundsfaktorer. Att både arbetsgivare och fackföreningsrörelsen var positiva till en försäkringslösning underlättade ett beslut 1916.

Den kommitté som tillsatts 1915 presenterade ett enhälligt förslag till en allmän och obligatorisk sjukförsäkring 1919 (Socialförsäkringskommittén 1919). Hjalmar von Sydow ingick som arbetsgivarrepresentant i kommittén. Det som fanns i Sverige vid den tiden var en outvecklad frivillig sjukförsäkring. Det nya

förslaget innebar bland annat att sjukpenning skulle utgå enligt samma princip som inom olycksfallsförsäkringen, alltså enligt inkomstbortfallsprincipen, så att en samordning kunde ske. Syftet var att de skadade snabbt skulle kunna få sin sjukpenning. Det splittrade sjukkasheväsendet skulle i princip organiseras så att det skulle finnas en monopolsjukförsäkring i varje kommun. Sjukförsäkringen skulle i huvudsak finansieras med egenavgifter. Yrkessjukdomar inkluderades i sjukförsäkringen och om en verksamhet ledde till väsentligt ökad sjukdomsrisk skulle arbetsgivarna betala en särskild avgift, som motsvarade den ökade risken.

Det som kan skönjas i slutet av 1910-talet är en tydlig grundstomme för den kommande svenska socialförsäkringen. I denna grundstomme fanns en begynnande universalitet och ersättningar enligt inkomstbortfallsprincipen och dessa egenskaper var viktiga ingredienser i det som senare kom att kallas den "svenska modellen". Arbetsgivarna var, om än inte direkt pådrivande, dock positiva och medagerande. Hjalmar von Sydow, den främste arbetsgivarrepresentanten, sade sig vara en "varm anhängare och beundrare av den moderna socialförsäkringen" (Protokoll FK 1916:82, s 47). En allmän socialförsäkring skulle innebära att företag inte konkurrerade om arbetskraft med sociala försäkringsförmåner.

MELLANKRIGSTIDEN

En deflationskris med en mycket hög arbetslöshet inledde 1920-talet. Även sedan den värsta krisen lagt sig kvarstod en hög arbetslöshet under resten av 1920-talet. Den tidens budgetdoktrin att statsbudgeten skulle vara balanserad ledde till hårda besparingskrav. En besparingsutredning slog 1925 fast att det inte fanns möjlighet att införa en allmän sjukförsäkring (SOU 1925:8).

Inom arbetarrörelsen var man, som nämnts, motståndare till att arbetsgivarbolag skulle vara försäkringsorgan inom olycksfallsförsäkringen. I olika riksdagsmotioner yrkades på monopolisering och en centralisering till Riksförsäkringsanstalten (se Motion FK 1919:30 och AK 1924:193). Då Besparingskommittén (SOU 1925:8) presenterade sitt betänkande fanns tolv ömsesidiga arbetsgivarbolag som omfattade ungefär en tredjedel av arbetarna. De flesta bolagen omfattade en särskild bransch (exempelvis lantbruket), ett par var regionalt verksamma och ett par var nationellt verksamma med en blandad försäkringsstock. Av de sistnämnda kan särskilt nämnas det största, nämligen Arbetsgivarnas ömsesidiga olycksfallsförsäkringsbolag, där Hjalmar von Sydow var styrelseordförande.

Enligt Besparingskommittén borde organisationen av olycksfallsförsäkringen centraliseras helt och hållet. En sådan omorganisering skulle kunna leda till sänkta kostnader, till mer enhetlig skadereglering och till bättre möjlighet till samordning med en framtida sjukförsäkring. Något politiskt beslut i denna riktning blev det emellertid inte (Riksdagens skrivelse 1926:346).

När det stod klart att en allmän sjukförsäkring inte kunde genomföras aktualiserades en begränsning eller eliminering av karenstiden. De 35 dagarnas karenstid med ersättningsplikt för arbetsgivarna ogillades starkt av arbetarrörelsen och flera framstötter gjordes i riksdagen om att få bort karenstiden och sjuklönen (se till exempel Motion FK 1919:30 och AK 1924:193). Här hade man stöd från småföretagarhåll. För ett litet företag kunde sjuklön och läkarvård i samband med ett olycksfall innebära höga kostnader. År 1928 beslutade riksdagen att ta bort karenstiden (Proposition 1928:5). Arbetsgivarna accepterade de politiska förutsättningarna, men yrkade genom Hjalmar von Sydow att det skulle finnas en karenstid om tre dagar (Motion FK 1928:217). Självrisk var en viktig fråga för arbetsgivarna.

Om yrkessjukdomar skulle tillhöra olycksfallsförsäkringen eller en allmän sjukförsäkring var omtvistat. Sedan Sverige ratificerat en ILO-konvention om yrkessjukdomar kom ett riksdagsbeslut 1929 (Proposition 1929:184). Den nya lagen innebar att sju farliga ämnen som kunde orsaka yrkessjukdomar sattes på en lista, exempelvis arsenik, bly och kvicksilver. Till den här listan förtecknades i en förordning sjukdomar som kunde orsakas av dessa ämnen och i vilka verksamheter de kunde förekomma. Försäkringen skulle begränsas till sådana yrkessjukdomar som uteslutande eller till övervägande del framkallats genom inverkan av de nämnda ämnena. Riksdagsbeslutet innebar ett stort nederlag för arbetsgivarna, som ihärdigt sökt avstyra yrkessjukdomar från olycksfallsförsäkringen. Enligt arbetsgivarna hörde sjukdomar samman med sjukförsäkringen och arbetsgivarna stod bakom det förslag som presenterats 1919 (Protokoll FK 1929:30).

Lagen om yrkessjukdomar som trädde i kraft 1930 var en kompletterande försäkring till olycksfallsförsäkringen. Fackliga organisationer pressade på för förbättringar för de skadade både före och efter riksdagens beslut (Petersson 1995). Följden blev att ämneslistan utvidgades vid sju tillfällen före 1955 års reform och yrkessjukdomar blev i ökad utsträckning ersättningsberättigade. Arbetsgivarnas farhågor besannades följaktligen. Redan 1930 gjordes ett tillägg till listan och 1936 skedde en väsentlig utvidgning av antalet ämnen (Proposition 1936:209).

Arbetsgivarna påpekade än en gång att de särskilda svårigheterna att fastställa sambandet mellan yrkesverksamhet och sjukdom borde leda till att denna gren tillhörde sjukförsäkringen. I annat fall, menade SAF, kommer yrkesskadeförsäkringen att ”svälla ut och leda till missbruk å arbetsgivarnas bekostnad” (Proposition 1936:209, s 10).

Nya tillägg till listan beslutades 1944, bland annat sjukdomar i muskler och leder som förorsakats på övervägande mekanisk väg av arbetet (Andra lagutskottet 1944:20). Arbetsgivarna menade nu att den principen borde gälla att endast sådana yrkessjukdomar tas med som utan svårighet kan härledas till arbetet. Och

detta krav ansågs inte uppfyllt i detta fall (Proposition 1944:50, s 11). Arbetsgivarerna hade att acceptera yrkessjukdomar, men ville ha strama bevisregler.

1955 ÅRS REFORM

Socialvårdskommittén hade tillsatts 1938. År 1944 presenterade kommittén en utredning om allmän sjukförsäkring (SOU 1944:15). Förslaget påminner mycket om det som presenterats redan 1919 och det rädde enighet om att det skulle ske en samordning med olycksfallsförsäkringen. Med en samordning skulle man nå avsevärda fördelar enligt betänkandet. Utbetalningar till de skadedrabbade skulle bli snabbare och det skulle bli en administrativ förenkling. Detta låg i arbetsgivarnas intresse och enligt arbetsgivarrepresentanten i utredningen så utgjorde en obligatorisk sjukförsäkring ”ett viktigt framsteg på socialförsäkringens område” (SOU 1944:15, s 358). De arbetsgivarerna närstående ömsesidiga försäkringsbolagen var emellertid helt emot förslaget (Proposition 1946:312). Bortsett från deras formella invändningar kan det starkt misstänkas att de såg framför sig en rejäl minskning, och eventuell eliminering, av deras verksamhet.

Socialminister Gustav Möller drev emellertid 1946 genom en egen idé om sjukförsäkringen, nämligen att sjukpenningen skulle vara en enhetsersättning enligt minimistandardprincipen. Ersättningen skulle alltså vara oberoende av inkomstförlusten (Proposition 1946:312). Beslutet var ett principbeslut och skulle träda i kraft 1950. Med Möllers sjukförsäkring kom samordningen mellan sjukförsäkringen och olycksfallsförsäkringen att försvåras. Olika intressenter, exempelvis Socialvårdskommittén, LO och SAF, motsatte sig Möllers reform och den trädde aldrig i kraft (Edebalk 1996). När Möller avgått som socialminister hösten 1951 skapades förutsättningar för en ny sjukförsäkringsreform i stort sett enligt Socialvårdskommitténs intentioner.

År 1955 genomfördes sjukförsäkringsreformen med ersättning enligt inkomstbortfallsprincipen och med en 90-dagars samordningstid med yrkesskadeförsäkringen, den då nya benämningen (Proposition 1953:178, Proposition 1954:60). Orsaken till namnändringen var att lagarna om olycksfall och yrkessjukdomar slogs samman i en lag. Samtidigt skedde en utvidgning av personkretsen och av antalet ersättningsberättigade sjukdomar. För ämnesrelaterade skador infördes ett generellt yrkesskadebegrepp och den tidigare listan skulle alltså försvinna. I realiteten kom emellertid en lista att användas för dessa skador även framöver (Torén 2010). Bevisregeln blev mer gynnsam för de skadade och orsakssamband mellan en faktor i arbetet och en skada ansågs föreligga om inte ”övervägande skäl” talade däremot.

Arbetsgivarerna var i allt väsentligt positiva; en lång samordningsperiod var ju ett gammalt arbetsgivarönskemål. Färdolycksfall ingick emellertid i lagen och

sådana ville arbetsgivarna utmönstra (se till exempel särskilda yttranden i SOU 1951:25 och SOU 1952:39). Enligt SAF borde man inför reformen också ha övervägt om enbart privata försäkringsbolag kunde omhänderta yrkesskadeförsäkringen (*Arbetsgivaren* 1954:3).

Den allmänna sjukförsäkringen gav de yrkesskadade något sämre förmåner än den tidigare olycksfallsförsäkringen. De 90 dagarna med sjukpenning innebar exempelvis ett borttagande av full kompensation för läkarvårdskostnader och tre dagars karens även för yrkesskadade. Inom LO var man medveten om försämringen, men att snabbt få ersättning fick väga över. Men det utbröt ett mycket häftigt missnöje inom olika fackförbund (Eckerberg 1981). Missnöjet ledde till starka framtida krav på förbättringar för de yrkesskadade.

Genom reformen överflyttades cirka 90 procent av de skador som tidigare reglerats genom olycksfallsförsäkringen till sjukförsäkringen. Några menade att detta var första steget till en avveckling av en särskild försäkring för yrkesskadade (se till exempel Elmér 1958). Även en offentlig utredning var inne på denna tanke (SOU 1966:54).

År 1961 bildades Riksförsäkringsverket som ersatte Riksförsäkringsanstalten och den dåvarande Pensionsstyrelsen (Proposition 1961:45). Riksförsäkringsverket blev huvudorganet för en samlad socialförsäkring. Eftersom ungefär 90 procent av yrkesskadorna slutreglerades inom sjukförsäkringen aktualiserades en monopolisering av yrkesskadeförsäkringen. Ett monopol, hette det, skulle kunna hålla de administrativa kostnaderna nere och förenkla hanteringen av arbetsskadestatistiken. Alldeles särskilt skulle samordningen mellan sjuk- och yrkesskadeförsäkringarna underlättas om Riksförsäkringsverket fick denna monopolställning. År 1961 togs ett principbeslut i denna riktning (Proposition 1961:45) under borgerligt motstånd (se Motioner FK 1961:623, AK 1961:740 och AK 1961:745). Det definitiva beslutet togs 1967 (Proposition 1967:147). Därmed försvann de nio arbetsgivarbolag, som hade konkurrerat med Riksförsäkringsverket på marknaden för yrkesskadeförsäkringar. Före utgången av 1973 skulle bolagen överföra sina försäkringsbestånd till Riksförsäkringsverket.

Yrkesskadeförsäkringens minskade betydelse innebar att dess arbetsgivaravgifter blev låga. Premiesatsen byggde på en långt gången uppspaltning av näringsgrenarna och det fanns vid slutet av 1960-talet 135 näringsgrensrubriker (SOU 1970:49). Den genomsnittliga årliga avgiften var ungefär 0,3 procent av lönesumman. Premierna var alltså obetydliga jämfört med vad arbetsgivarna i övrigt betalade till socialförsäkringen. Ett enhetligt premiesystem ansågs därför ha uppenbara fördelar ur debiterings- och uppördssynpunkt och detta blev riksdagens beslut (Proposition 1971:22). Häremot hade arbetsgivarna inga invändningar. Den enhetliga premien kom att gälla från 1972.

Arbetsgivarnas ursprungliga idé om en förhållandevis lång samordningstid blev till slut förverkligad, men till priset av ett statligt monopol.

TRYGGHETSFÖRSÄKRINGEN PÅ 1970-TALET

LO och fackföreningsrörelsen fortsatte att driva på för bättre arbetsmiljö och bättre förmåner för de yrkesskadade, särskilt efter det att karensdagarna inom sjukförsäkringen tagits bort 1966. Efter en motion med LO-ordföranden Arne Geijer som undertecknare (Motion 1967:895) beslutade riksdagen om en upp- mjukning av sambandskravet och den nya texten blev att orsakssamband mellan händelse och skada föreligger om inte ”betydligt starkare skäl” talar däremot (Andra lagutskottet 1967:68).

Yrkesskadeförsäkringen gav emellertid inte fullständig kompensation till den som drabbats av yrkesskada. För att få fullständig kompensation krävdes att förutsättningar för skadestånd förelåg och detta kunde innebära långslitna skadestandsprocesser. Sedan senare delen av 1960-talet förbereddes en ny sammanhål- len lagstiftning om skadestånd och en lag antogs av riksdagen 1972 (Proposition 1972:5). Här ingick ett principalansvar som utökade arbetsgivarens ansvar för om annan arbetstagare var vållande till att en arbetskamrat skadades. Med det nytill- komna principalansvaret riskerade arbetsgivarna höjda skadeständersättningar eller höjda avgifter för ansvarsförsäkringar (*Arbetsgivaren* 1972:23 och 1972:25).

Parallellt med lagstiftningsprocessen skedde diskussioner mellan lagstiftaren, vissa försäkringsbolag och arbetsmarknadens parter om en försäkringslösning inom kollektivavtalets ram, som skulle ersätta alla inom avtalsområdet inträffade arbetsskador. Rätten till ersättning motsvarade i stort vad som skulle ha utgått om det förelegat en laglig skadeståndsskyldighet. År 1971 infördes trygghetsför- säkringar inom ett par avtalsområden. År 1974 slöts ett rikstäckande avtal mellan SAF å ena sidan och LO och Privattjänstemannakartellen PTK å den andra rörande trygghetsförsäkring vid yrkesskada (TFY). Till försäkringen anslöts även kommunal- och landstingsanställda (SOU 1975:84). Uppskattningsvis kom cirka 90 procent av arbetstagarna att omfattas av trygghetsförsäkringen. Försäkringen tecknades i ett nyinrättat försäkringsbolag som till 50 procent ägdes av SAF, till 41 procent av LO och till nio procent av PTK.

Trygghetsförsäkringen vid yrkesskada byggde på principen att oavsett vem som vållat skadan skulle den skadedrabbade kompenseras fullt ut (Carlsson 2008). Kompensationen gällde förluster av både ekonomisk och ideell art. Den som omfattades av avtalet fick inte föra skadeståndstalan på grund av arbetsskada.

1976 ÅRS REFORM

Tillkomsten av trygghetsförsäkringarna ändrade förutsättningarna för yrkesskadeförsäkringen. Ett utredningsförslag presenterades 1975 (SOU 1975:84) och på basis av betänkandet beslutades om en ny lag 1976 (Proposition 1975/76:197, Proposition 1976/77:64). Den nya benämningen blev arbetsskadeförsäkring. Enligt den nya lagen blev det i princip fullständig kompensation för inkomstförluster vid arbetsskada, ett förstärkt efterlevandeskydd, en utvidgad personkrets och en mer generös definition av arbetsskada. Arbetsskadebegreppet blev generellt och det innebar slutet för en lista över vilka skador och besvär som kunde godkännas som arbetsskada. Vidare blev beviskraven generösa. Det skulle vara "sannolikt" att en faktor i arbetet kunde medföra den aktuella skadan och om en person drabbats så skulle skadan ha orsakats av faktorn om inte "betydligt starkare" skäl talade däremot.

Nu skedde också en decentralisering av arbetsskadeärenden från Riksförsäkringsverket till de allmänna försäkringskassorna. Ännu en nyhet var att det för livränta krävdes att förmågan att skaffa sig inkomst genom arbete hade reducerats. Detta var ett ekonomiskt invaliditetsbegrepp som ersatte ett tidigare medicinskt invaliditetsbegrepp. Det medicinska invaliditetsbegreppet var relaterat till den kroppsliga funktionsnedsättningen på grund av arbetsskada. Riksdagens beslut var enhälligt. I och med riksdagsbeslutet omvandlades TFY till TFA (trygghetsförsäkring vid arbetsskada). Den viktigaste förändringen i avtalet var den vidgade definitionen av arbetsskada.

Arbetsgivarnas synpunkter är intressanta. SAF menade att försäkringsbehovet i och för sig kunde diskuteras mot bakgrund av trygghetsförsäkringarna, men SAF ville inte motsätta sig att ersättning gavs genom en allmän försäkring. De offentliga arbetsgivarorganisationerna Kommunförbundet och Landstingsförbundet var inne på liknande tankar (remissyttranden återfinns i Proposition 1975/76:197).

Efter beslutet 1976 skedde en kraftig ökning av antalet godkända arbetsskador, särskilt under senare delen av 1980-talet efter en för de försäkrade gynnsam praxisutveckling. Godkända arbetssjukdomar ökade från cirka 7 000 år 1980 till cirka 55 000 år 1990 (SOU 1992:39, s 49). Den stora ökningen låg på belastningsskador. Kostnaden för försäkringen steg och arbetsskadefondens kapital tog slut. Det sammanlagda underskottet i fonden var 1991 drygt 20 100 miljoner kronor och försäkringen måste i stor utsträckning finansieras över statsbudgeten.

Strax efter införandet av den nya lagen om arbetsskadeförsäkring kom en reaktion mot den generösa lagen. I borgerliga motioner yrkades på utredning om huruvida arbetsskadeförsäkringen kunde utgå som en del av socialförsäkringen och att ersättningar till arbetsskadade helt och hållet skulle ske genom sjukförsäkringen. I stället borde en arbetsskadeförsäkring handhas av arbetsmarknadens parter (Motion 1980/81:350, Motion 1980/81:1624). Ett huvudargument var att

sjukförsäkringen gav 90 procent av inkomstförlusten och härutöver fanns avtalsförmåner, nämligen en avtalsgruppsjukförsäkring (AGS) inom LO-området och sjuklön för tjänstemän. Härigenom blev det i stort sett hundraprocentig kompensation vid sjukdom. Administrativt merarbete och den höga kostnad som gick åt för att utreda arbetsskador ansågs inte stå i rimlig proportion till något bättre förmåner från arbetsskadeförsäkringen.

Dessa frågor blev en följetong under 1980-talet, speciellt från 1985. Framför allt stod försäkringskassornas mycket långa handläggningstider i fokus (se exempelvis SfU 1985/86:4 och SfU 1988/89:11). Kritik mot försäkringen kom också i slutet av 1980-talet från Riksdagens revisorer och Riksförsäkringsverket (Pettersson 1995). Nu aktualiserades också tanken på en privatiserad arbetsskadeförsäkring, alltså en försäkring som arbetsgivare enligt lag ska teckna för sina anställda och där premierna relateras till förväntat skadeutfall (Motion 1989/90:Sf 346, Esping & Filppa 1990).

SAF OCH SJUKFRÅNVARON 1970–1990

Sedan yrkesskadeförsäkringen blivit en sekundär socialförsäkring och de flesta yrkesskador slutreglerades inom sjukförsäkringen kom arbetsgivarna att ägna stort intresse åt sjukförsäkringsfrågor. LO pressade på för bättre sjukförsäkringsförmåner. År 1966 hade riksdagen, som tidigare nämnts, eliminerat karenstiden och 1973 höjdes sjukpenningen till 90 procent av inkomstförlusten samtidigt som sjukpenningen blev beskattningsbar (Proposition 1973:46, Proposition 1973:49). Efter dessa beslut hade sjukfrånvaron mätt som antalet sjukdagar per försäkrad och år ökat kraftigt. Kulmen nåddes 1989.

Sjukfrånvaron ledde till hårda debatter mellan arbetsmarknadens parter. Frågan gällde bland annat om sjukfrånvaron berodde på arbetsmiljö, arbetsmoral eller sjukersättningssystemet (se till exempel Landsorganisationen 1977). SAF var en pådrivande aktör och menade att den ökade frånvaron blivit ett stort problem för företagen (Svenska arbetsgivareföreningen 1976).

Under senare delen av 1970-talet började SAF intressera sig för sjuklöner. Små företag hade lägre sjukfrånvaro än stora och de små företagens lägre sjukfrånvaro tycktes hänga samman med en bättre kontroll över de anställda och med sjuklön skulle sjukkontrollen också kunna utvecklas i storföretagen (*Arbetsgivaren* 1978:10 och 1978:21). Arbetarnas och tjänstemännens organisationer tog mycket bestämt avstånd från en sjuklöneperiod. Sjuklön skulle, menade de, innebära en hårdare sortering av arbetssökande och ett ökat beroende av arbetsgivaren för de anställda. Dessutom avvisade de eftertryckligt självrisker (*TCO-tidningen* 1981: 4, 6 och 22), något som SAF ställt sig positiv till.

Avtalsförhandlingarna kring mitten av 1980-talet var mycket komplicerade (Elvander 1988). Under processen, i början av 1986, lämnade LO och SAF en skrivelse till regeringen angående införandet av timberäknad sjukpenning vid korttidsfrånvaro. Denna skulle ge ersättning under insjuknandedagen. Så blev också riksdagens beslut (SfU 1986/87:12). Med denna reform hade ett viktigt steg tagits för att jämställa arbetare och tjänstemän. Men, menade LO, full rättvisa nås endast när en kompletterande avtalsenlig sjuklön införs även för arbetare. Så kravet stod fast: det måste bli en avtalsenlig sjuklön som kunde bidra till fullständig kompensation vid sjukdom (*Metallarbetaren* 1987:38). Till slut gav arbetsgivarna upp. År 1988 fick de privatanställda arbetarna en kompletterande sjuklön och en i princip fullständig kompensation för lönebortfall vid sjukdom.

Den ökade sjukfrånvaron ledde till att SAF tog ett nytt initiativ i slutet av 1987 (*SAF-tidningen* 1987: 39 och 1988: 27). Förslaget innebar att SAF tillsammans med LO skulle söka förmå statsmakterna att höja den lagstadgade sjukpenningen till 100 procent och att arbetsgivarna skulle betala full sjuklön under den första tiden av ett sjukfall, exempelvis tre månader. Lösningen skulle bli densamma för tjänstemän och arbetare. För små företag med begränsade möjligheter till riskutjämning föreslogs att sjuklönen skulle kunna ersättas med en försäkring.

SAF hade länge befunnit sig i en defensiv position och det nya förslaget kan snarast ses som ett desperat önskemål. Sjuktalen och anmälda arbetsskador hade expanderat kraftigt, arbetsgivaravgifterna till försäkringarna hade ökat och självrisker inom sjukförsäkringen hade eliminerats. Det som nu återstod för arbetsgivarna var att åtminstone få kontroll över sjukfrånvaron med en längre sjuklöneperiod. Men någon framgång för denna idé blev det inte.

Mot slutet av 1980-talet kom SAF öppet att ifrågasätta behovet av en statlig arbetsskadeförsäkring (Pettersson 1995). SAF:s förhandlingschef Lars-Gunnar Albåge var tydlig under en utfrågning hos Socialförsäkringsutskottet (SfU 1989/90:15). Gränsen mellan skador i och utanför arbetet hade blivit luddig och med fullständig inkomstkompensation vid sjukdom fanns inte längre behov av en särskild arbetsskadeförsäkring. Människor borde behandlas lika om en skada skedde i eller utanför arbetet. För livräntor fanns, enligt Albåge, möjligheten att de flyttades till TFA.

1990-TALET OCH KRISPOLITIKENS FÖLJDER

Den mycket svåra samhällsekonomiska krisen med hög arbetslöshet och rekordunderskott i statsbudgeten kom att leda till ett systemskifte inom sjukförsäkringen i början av 1990-talet. Första steget tog Socialdemokraterna och därefter handlade det om reformer som beslutades under den borgerliga regeringsperioden (1991–1994). Här ingick också krisuppgörelser mellan Socialdemokraterna och den

borgerliga regeringen. Det infördes en karensdag, en lagstadgad sjuklöneperiod om två veckor, lägre sjukpenning och ett tak för den samlade, alltså lagstadgade och avtalsenliga, sjukersättningen.

Inom arbetsskadeförsäkringen infördes först en förlängd samordningstid till 180 dagar 1992 (Proposition 1991/92:40). Beslutet följdes upp året därpå med ett nytt arbetsskadebegrepp (Proposition 1992/93:30) och med att den särskilda arbetsskadesjukpenningen avskaffades (Proposition 1992/93:178). Efter dessa riksdagsbeslut kom arbetsskadeförsäkringen att i allt väsentligt endast innehålla livräntor. Det nya arbetsskadebegreppet innebar nya bevisregler. Orsakssambandet mellan en faktor och en skada skulle ha "hög grad av sannolikhet" och skadan skulle godkännas om "övervägande skäl" talade för. Detta beviskrav gällde inte arbetsolycksfall utan "annan skadlig inverkan". Arbetsskadeförsäkringens betydelse som en sekundär socialförsäkring blev än mer accentuerad.

Nedskärningarna inom sjuk- och arbetsskadeförsäkringarna, som i mångt och mycket svarade mot arbetsgivarönskemål, möttes av ett kompakt motstånd främst från LO och TCO (se till exempel *Metallarbetaren* 1991:13–14 och *TCO-tidningen* 1992:1). För TFA, som skulle ge fullständig kompensation vid arbetsskada, uppstod ett stort finansiellt problem då underliggande socialförsäkringar skars ner. Arbetsgivarna, som ju var betalarna, påkallade förhandlingar om förändringar inom TFA. Efter över ett års sega förhandlingar enades parterna i maj 1994 om förändringar i det ursprungliga avtalet. Uppgörelsen skedde inom ramen för en i stort sett oförändrad försäkringspremie (*SAF-tidningen* 1994:17).

I en krisuppgörelse mellan den borgerliga regeringen och Socialdemokraterna hösten 1992 ingick att sjuk- och arbetsskadeförsäkringarna skulle brytas ut ur statsbudgeten. I stället skulle arbetsmarknadens parter ta över det finansiella och administrativa ansvaret för försäkringarna. Då skulle försäkringarna inte kunna gå med underskott (som finansierades över statsbudgeten) och arbetsgivarna förväntades få incitament att förbättra arbetsmiljön (Riksdagens protokoll 1992/93:2). En utredning skulle tillsättas och överförandet skulle påbörjas 1995.

På fackligt håll var man skeptisk (se till exempel *LO-tidningen* 1992:39) och arbetsgivarna var principiellt negativa. SAF hade nämligen 1991 beslutat att avstå från medverkan i korporativa myndighetsorganisationer (Lund 2002). Att inte delta i korporativa myndigheter sågs som en nödvändig reform i Arbetsgivareförbundets 90-talsprogram (SAF 1990).

Det verkar inte ha funnit många tillskyndare till den föreslagna modellen och direktiven till utredningen ändrades ett par gånger. En senare variant var att sjukförsäkring, arbetsskadeförsäkring och förtidspension skulle slås ihop till en allmän ohälsöförsäkring (SOU 1996:113). Utredningen konstaterade bland annat att det inte var en framkomlig väg att föra över det administrativa och finansiella ansvaret för försäkringarna på arbetsmarknadens parter. Utredningen granskade

också förutsättningarna för en privatiserad arbetsskadeförsäkring, där arbetsgivarna fick en lagstadgad skyldighet att hos valfri försäkringsgivare teckna en försäkring. Utredningen fann emellertid många problem som medförde att inget förslag lades fram. En huvudinvändning var att arbetsskadeförsäkringen enligt direktiven skulle vara sekundär, varför utrymmet för en premiedifferentiering blev litet. Vidare skulle en privatiserad försäkring knappast kunna använda ett generellt arbetsskadebegrepp.

Arbetsgivarna hade nu sin ståndpunkt klar (SOU 1996:113, s 650). Hela ansvaret för arbetsolycksfall borde överföras till en obligatorisk privatiserad arbetsolycksfallsförsäkring. En sådan försäkring skulle ge kraftiga incitament beträffande både förebyggande och rehabiliterande verksamhet. Arbetssjukdomar borde tas om hand av den allmänna sjukförsäkringen, då kunde man kringgå problematiken med det generella arbetsskadebegreppet.

Något år senare presenterades ett nytt betänkande (SOU 1998:37), som bland annat lade fram ett konkret förslag till överföring av endast arbetsskadeförsäkringen på arbetsmarknadens parter. SAF och Företagarnas riksorganisation gjorde bestämt motstånd och dessa privata arbetsgivare förordade en privatiserad försäkring. LO och TCO var lika bestämda i sitt motstånd. För dessa båda organisationer skulle en arbetsskadeförsäkring vara i offentlig regi.

Efter utredningarna utbröt något av en borgerlig motionsflod i riksdagen med yrkanden om utredning av en privatiserad arbetsskadeförsäkring (se exempelvis Motion 1998/99:Sf 207, Motion 2000/01:Sf 259, Motion 2001/02:Sf 233 och Motion 2005/06:Sf 299). Motionsfloden ebbade i stort sett ut efter den borgerliga regeringsbildningen 2006.

Antalet anmälda och godkända arbetsskador minskade markant under 1990-talet. Antalet godkända beslut om arbetsskador minskade från cirka 79 000 år 1991 till cirka 11 000 år 1999 (Proposition 2001/02:81, s 32). Det fanns en rad faktorer som kunde förklara denna starka nedgång, bland andra ett försämrat samsättningsläge samt de skärpta reglerna inom socialförsäkringarna och trygghetsförsäkringen. Klart var att framför allt kvinnor drabbades av de hårdare villkoren.

Efter en proposition från den socialdemokratiska regeringen (Proposition 2001/02:81) beslutade riksdagen att lindra beviskravet. Det generella arbetsskadebegreppet behölls, men den dåvarande bedömningen i två led ersattes med en helhetsbedömning. Man behöll emellertid beviskravet att en skada ansågs ha uppkommit av olycksfall eller annan skadlig inverkan om ”övervägande skäl” talade för det.

SAMMANFATTNING

När det gäller utvecklingen av den svenska försäkringen för arbetsskadade finns en skarp gräns 1990. Utvecklingen sedan 1916 och fram till 1990 drevs i mångt och mycket av LO och inte minst av industrifackförbunden. De fackliga framgångarna kulminerade i slutet av 1980-talet då sjuk- och arbetsskadeersättningarna enligt lag och avtal i stort sett uppgick till 100 procent av inkomstförlusten och självrisker hade eliminerats. Detta innebar en tydlig risk för det som kallas *moral hazard*. Innebörden är att arbetstagarna, åtminstone delvis, kunde påverka riskutfallet. En effekt blev mycket höga sjukskrivnings- och arbetsskadetal.

Arbetsgivarna var tidigt positiva till en statlig försäkring för arbetsskadade och inte minst till införandet av den allmänna sjukförsäkringen. För arbetsgivarna var det viktigt med inbyggda incitament. För företagen handlade det om premiedifferentering och för de anställda skulle det finnas självrisker i form av karenstid och ersättningar klart under 100 procent. Då självriskerna försvann blev kontrollaspekten av stor betydelse, något som illustreras av SAF:s sjuklöneutspel åren 1987–89.

Just kontrollaspekten påverkade arbetsgivarnas ståndpunkter och beteenden. Utöver kraven på självrisker vände man sig mot att olycksfallsförsäkringen skulle omfatta hemindustriellt arbete och färdolycksfall. De skadehändelser, som arbetsgivarna varken kunde kontrollera eller övervaka, borde inte ingå i en försäkring som finansierades av arbetsgivarna. Endast risker som på ett otvetydigt sätt sammanhänger med arbetet borde ingå i en försäkring. I dessa fall förlorade arbetsgivarna. Arbetsgivarnas tidiga förord för en allmän sjukförsäkring hängde bland annat samman med att dessa fall borde tillhöra sjukförsäkringen. SAF:s främsta skäl för en allmän sjukförsäkring var dock deras tidiga motstånd mot en särskild försäkring för yrkessjukdomar.

Arbetsgivarna förordade att det skulle finnas privata försäkringsgivare vid sidan av en statlig. Även renodlade privata försäkringsbolag ingick i deras tidigaste önskemål, men de fick nöja sig med ömsesidiga arbetsgivarbolag. Efter införandet av den allmänna sjukförsäkringen kom det fackliga kravet på en centraliserad organisation att genomföras och arbetsgivarbolagen försvann definitivt 1972.

Den nya skadeståndslagen och härtill kopplade förhandlingar om trygghetsförsäkringar ledde till att en enig riksdag beslutade om lag om arbetsskadeförsäkring. Effekten blev en kraftfull ökning av antalet anmälda och godkända arbetsskador och när det underliggande sjukersättningsystemet kom att ge en 100-procentig kompensation kom arbetsgivarna att ifrågasätta om det behövdes en särskild statlig försäkring för arbetsskadade.

Den samhällsekonomiska krisen alldeles i början av 1990-talet ledde till ett systemskifte. Nu tog staten kommandot. Införandet av självrisker och sjuklön inom sjukersättningen och en grundlig reformering av arbetsskadeförsäkringen blev

följden. Detta stämde i stort med arbetsgivarnas synpunkter, men på den fackliga sidan protesterades det.

I krisuppgörelsen mellan den borgerliga regeringen och Socialdemokraterna hösten 1992 ingick att sjuk- och arbetsskadeförsäkring skulle brytas ut ur statsbudgeten. I stället skulle försäkringarna administreras och finansieras av arbetsmarknadens parter. SAF som något år tidigare beslutat att avstå från deltagande i korporativa myndighetsorgan var principiellt negativ. Den kommande utredningen (SOU 1996:113) visade att tanken på en partsstyrd försäkring inte gick att förverkliga.

Arbetsgivarnas nya policy på 1990-talet om en privatiserad arbetsskadeförsäkring innehöll flera ingredienser från deras ursprungliga synpunkter på 1910-talet. Den föreslagna försäkring skulle endast svara för olycksfall, privata försäkringsbolag skulle vara konkurrensutsatta försäkringsgivare och försäkringspremierna skulle differentieras efter risk.

REFERENSER¹

- Arbetsförsäkringskommittén (1888): *Arbetsförsäkringskommitténs betänkande. I. Utlåtande och förslag*. Arbetsgivaren (1954): Sjukreformen bör vänta något år. *Arbetsgivaren*, 2(3)7.
- Arbetsgivaren (1972): Skärpt skadeståndslag. *Arbetsgivaren*, 20(23)1.
- Arbetsgivaren (1972): Nya skadeståndslagen gav ny försäkringstyp. *Arbetsgivaren*, 20(25)5.
- Arbetsgivaren (1978): Utred sjukersättningen vid korttidsfrånvaro. *Arbetsgivaren*, 26(10)1.
- Arbetsgivaren (1978): Sjuklön från arbetsgivarna? *Arbetsgivaren*, 26(21)5.
- Carlsson M (2008): *Arbetskkada. Samspelet mellan skadestånd och andra ersättningsordningar*. Doktorsavhandling, Stockholms universitet, Juridiska fakulteten. Stockholm: Jure Förlag.
- Eckerberg P (1981): Medborgarnas behov av trygghet. I: Nilsson F (red): *En bok till och om Gunnar Sträng* (s 21–39). Stockholm: Tidens förlag.
- Edebalk PG (1996): *Välfärdsstaten träder fram. Svensk socialförsäkring 1884–1955*. Lund: Arkiv Förlag.
- Elmér Å (1958): *Svensk socialpolitik*. Lund: Gleerups.
- Elvander N (1988): *Den svenska modellen. Löneförhandlingar och inkomstpolitik 1982–1986*. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Englund K (1976): *Arbetsförsäkringsfrågan i svensk politik 1884–1901*. Doktorsavhandling, Uppsala Studia Historica Upsaliensia. Uppsala: Uppsala universitet.
- Esping H, Filppa A (1990): *Privatisera arbetsskadeförsäkringen?* Stockholm: SNS Förlag.
- Karlbom T (1955): *Den svenska fackföreningsrörelsen*. Stockholm: Tidens Förlag.
- Landsorganisationen (1977): *LO om sjukfrånvaron*. Stockholm: LO.
- Lindqvist H (1901): Arbetarna och olycksfallsförsäkringen. *Social tidskrift*, 1(1)9–10.
- LO-tidningen (1992): Det här är LOs krav för att gå med på den nya sjukförsäkringen. *LO-tidningen*, 71(39)6.
- Lund C (2002): *Spelets regler. Institutioner och lönebildning på den svenska arbetsmarknaden 1850–2000*. Stockholm: SNS Förlag.
- Metallarbetaren (1987): Sammanbrott LO-SAF om sjuklön. *Metallarbetaren*, 74(38)12.
- Metallarbetaren (1991): Dra tillbaka förslaget. *Metallarbetaren*, 78(13–14)2.
- Petersson G (1995): *Arbetskkadeförsäkring: Politik, byråkrati och expertis*. Doktorsavhandling, Linköping Studies in Art and Science. Linköping: Linköpings universitet.
- SAF (1990): *Marknad och mångfald – SAFs program för 1990-talet*. Stockholm: SAF.
- SAF-tidningen (1987): Hög sjukpenningen till 100 procent. *SAF-tidningen*, 8(39)3.

¹ Referenser till dokument från riksdag och regering (motioner, propositioner, betänkanden, protokoll o dyl) listas med några undantag inte här. Fullständig referenslista kan erhållas från författaren.

- SAF-tidningen* (1988): Ett klasslöst sjukersättningssystem. *SAF-tidningen*, 9(27)32.
- SAF-tidningen* (1994): Avtalsklart om ersättning till arbetsskadade. *SAF-tidningen*, 15(17)3.
- Sociala Meddelanden* (1917): Kollektivavtal i Sverige träffade under år 1916. Nr 12, s 1468–1472. Utgivare: K Socialstyrelsen.
- Socialförsäkringskommittén (1919): I. *Betänkande och förslag angående allmän sjukförsäkring*.
- SOU 1925:8: *Betänkande med utredning och förslag angående socialförsäkringens organisation*.
- SOU 1944:15: *Utredning och förslag angående lag om allmän sjukförsäkring*.
- SOU 1951:25: *Yrkesskadeförsäkringslag mm*.
- SOU 1952:39: *Sjukförsäkring och yrkesskadeförsäkring*.
- SOU 1966:54: *Yrkesskadeförsäkring*.
- SOU 1970:49: *Yrkesskadeförsäkringens finansiering*.
- SOU 1975:84: *Ersättning vid arbetsskada*.
- SOU 1992:39: *Begreppet arbetsskada*.
- SOU 1996:113: *En allmän och aktiv försäkring vid sjukdom och rehabilitering*.
- SOU 1998:37: *Den framtida arbetsskadeförsäkringen*.
- Svenska arbetsgivareföreningen (1976): *Sjukfrånvaron drabbar alla*. Stockholm: SAF.
- Swenson P (2002): *Capitalists against markets. The making of labor markets in the United States and Sweden*. Oxford: Oxford University Press.
- TCO-tidningen* (1981): Sjukfrånvaron. *TCO-tidningen*, 35(4)7.
- TCO-tidningen* (1981): Nej till sjuklön från arbetsgivaren. *TCO-tidningen*, 35(6)11.
- TCO-tidningen* (1981): Sjukpenningförslaget avvisas helt av TCO. *TCO-tidningen*, 35(22)9.
- TCO-tidningen* (1992): Förslaget en provokation. *TCO-tidningen*, 46(1)7.
- Torén K (2010): *Arbetsskadeförsäkringen – En historia om sambandet mellan arbete och sjukdom*. Arbete och Hälsa 2010;44(1). Göteborg: Göteborgs universitet.
- Ålderdomsförsäkringskommittén (1915): V. *Betänkande och förslag angående försäkring för olycksfall i arbete*.